

SERDAR SAYAN*

HANGİ ÇAĞDA YAŞIYORUZ? TARİHÇİLERİ GÖREVE ÇAĞIRIYORUM!

FATİH PROJESİNİN TARİH DERSİNDE DE HALA “YAKIN ÇAĞ”I MI İDRAK EDİYORUZ?

acaba diye merak ettim geçenlerde. Ben ilkokul, ortaokul çağlarındayken tarih *ilk çağ*, *orta çağ*, *yeni çağ* falan diye giden bir sınıflama çerçevesinde anlatılırdı. O zaman içinde bulunduğumuz döneme de *yakın çağ* dendiğini öğrenmiştik. Yazıya başlarken internette hızlı bir arama yapıp (aslında Avrupa tarihi için yapılmış olan) bu sınıflamanın hala değişmediğini görünce şaşırırım açıkçası.¹ Yani şimdilerde ilköğretim okuluna giden çocuklar da, Sosyal Bilgiler derslerinde tarihsel çağları tıpkı bizim zamanımızdaki gibi sınıflıyor. Fatih Projesi başladı.

Sosyal Bilgiler dersi tablet bilgisayar kullanarak okutulacak; ama içinde bulunduğumuz çağ, hala *yakın çağ* olacak. Bütün bu iletişim, internet vs. devrimine karşın, ta benim çocukluğumdan bu yana bir *yakın çağ*ı atlayamadıysak, işimiz var yani. Tarihçileri göreve çağırıyorum: Bu *yakın çağ*ı değiştirmenin zamanı geldi de geçiyor bence.

Tamam, adı üstünde çağ bu. Öyle zırt pırt değişmeyeceğinin farkındayım. Koskoca tarihî evrelerin bir-iki kuşak içinde değişmesi şart diye bir kural da yok tabii ki. Yalnız bizim kuşağın gördüklerini/yaşadıklarını da yabana atmamak lazım diye düşünüyorum. Bu görüp yaşadıklarımızı düşününce, ta 1789 Fransız İhtilali'nden bu yana hala *yakın çağda* olmak bana biraz tuhaf geliyor doğrusu. Öncesini bir kenara bırakıyorum; ama son 20-25 yıldır yaşadıklarımızda *yakın çağ*ı ka-

patıp başka bir çağı başlatacak önemde bir şey olmadığı fikrini kabul etmekte zorlanıyorum açıkçası.

Gayet kişisel bir karşılaştırma ile başlayayım. Bana içinde bulunduğumuz tarihsel dönemin adının *yakın çağ* olduğunun öğretildiği 1970'li yıllar, hem Berlin Duvarı hem de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dimdik ayakta olduğu ve Soğuk Savaş'ın bütün şiddetiyle sürdüğü; Avrupa Birliği'nin yerinde, Ortak Pazar (yahut AET) denen ilkel bir bölgesel entegrasyonun olduğu; şimdiki AB üyelerinin *Avro* diye bir ortak para kullanmak şöyle dursun, büyük bölümünün ülke bile olmadığı; Çin'in başında, ülkeyi uluslararası ticarete ve her türlü piyasa

Dünyadaki ticaret hacmi, uluslararası sermaye hareketleri vs.'nin büyüklüğü de, 1970'lerde rüyamızda görsek "hayırdır inşallah" diye yataktan zıplatacak mertebede. Tabii bu, artık krizlerin de küreselleşmesi ve yataktan zıplatacak büyüklükte etkiler yaratması anlamına geliyor aynı zamanda.

faaliyetine kapamak isteyen Mao'nun olduğu yıllardı. Zaten biz de bu *yeni çağ*, *yakın çağ* vs. sınıflamasını kara tahta ve tebeşir yardımıyla işlenen Sosyal Bilgiler dersinde öğrenmiştik. Ben, o sıralar, televizyon yayını kapsamındaki Ankara'da yaşayan ve evinde TV olan nispeten şanslı azınlığın bir

mensubu olarak, haftanın bazı günleri okuldan, o akşam TRT'nin yegâne kanalında 3-4 saat (tabii ki siyah-beyaz) yayın olacağını düşünüp heyecanlanarak çıkma ayrıcalığına sahiptim. Televizyonumuz vardı; ama yıllarca süren sıra bekleme faslını bitirip evimize telefon bağlatabilmiş miydik, emin değilim. Bilgisayarın ne olduğunu ise bilmezdik. Kelime dilimize bile girmemişti henüz. 1970'lerde bir noktada, Türkçe seslendirilen *Uzay Yolu* dizisi sayesinde "elektronik beyin" diye bir şeyin var olduğunu fark ettim; ama o sırada, *yakın çağda* yaşadığımızı öğrenmiş miy-

1 Mesela <http://www.webhatti.com/tarih/5648-tarihi-devirler.html> adresinde siteye gelen kullanıcı sorularına verilen cevaplar ve diğer kullanıcıların yorumlarına bakın.

dim, hatırlamıyorum. Doğal olarak internet diye bir şey zaten dünyada (fikir olarak bile) mevcut değildi.

Şimdi ilköğretim çağında olanlar ise, Sosyal Bilgiler dersinde tarihsel çağları (ve başka şeyleri) tablet bilgisayar ile yapılan, internetli eğitim yoluyla öğrenecekler. Kullandıkları teknoloji *Uzay Yolu* dizisi senaristlerinin dahi hayal edemeyeceği kadar marifetli. Öte yandan, bunların içine doğdukları çağ Berlin Duvarı'nın, SSCB'nin ve dolayısıyla Soğuk Savaş'ın artık mevcut olmadığı bir devir. Dünyadaki ticaret hacmi, uluslararası sermaye hareketleri vs.'nin büyüklüğü de, 1970'lerde rüyamızda görsek "hayırdır inşallah" diye yataktan zıplatacak mertebede. Tabii bu, artık krizlerin de küreselleşmesi ve yataktan zıplatacak büyüklükte etkiler yaratması anlamına geliyor aynı zamanda. Nitekim kimilerine (bazen temenniyle karışık analizler sonunda) "kapitalizmin sonu geldi" dedirten bir krizden henüz tam manasıyla çıkamadık insanlık olarak. Aradan geçen zaman içinde *yükselme* (ve genişleme) devrini tamamlayıp *gerileme* devrine geçen AB derin bir borç krizi içinde kalmış, para birliği tamam mı, devam mı diye tartışıyor.² Dahası, andığım borç krizinden kurtulmak üzere satılacak tahvillerin en yağlı müşterisinin Çin *Halk Cumhuriyeti* olmasının umulduğu bir acayip devir bu. Zaten Çin'in benim ilkokul yaşlarımdaki hali ile bugünkü hali

arasında, adı ve dünyanın en kalabalık ülkesi olma unvanı dışında hemen hemen hiçbir ortak özelliğinin kalmadığını söyleyememe de gerek var mı, bilmem. Şu kadarını söyleyeyim sadece: Bizim Sosyal Bilgiler dersinde çağları falan öğrendiğimiz yıllarda bir dolu insan, AB'nin orijinal kurucuları olan ülkelerin şirketlerinin başka ülkelere yatırım yaparak yürüttükleri üretim, satış yapma vb. operasyonlarını emperyalizm olarak görürdü. "Kahrolsun emperyalizm ve onların (işte çok uluslu şirketlerin vs.) yerli işbirlikçileri" falan diye sloganlar atılırdı. Çin de, bu emperyalizme direnen bir ülke olarak (genellikle) takdir görürdü.

Çağları tablet bilgisayardan öğrenenlerin devrinde ise, işler tersine dönmüş durumda. Artık Çinli şirketler Amerika'da, İngiltere'de ve diğer gelişmiş ülkelerde şirketler satın alıp, oralarda üretim yapıyor. Gerçi bu ülkelerde "kahrolsun Çin emperyalizmi" sloganları atılmaya başlanmadı henüz; ama aradan geçen zamanda dünyanın çok ciddi, çok radikal biçimde bir dönüşüm geçirdiği kesin. Ben kendi payıma "Bu kriz kapitalizmin sonunu getirdi mi?" diye soranlara, "Getirirdi belki, ama Allaha Çin *Halk Cumhuriyeti* var" diye cevap veriyorum. Şaka bir yana, bizim çocukluğumuzda hayal bile edilemeyecek şeylere tanık oluyoruz her gün; ama tablet bilgisayarın ekranında, bizim öğretmenim kara tahtaya yazdığı şeyin aynısı yazıyor: Hala *yakın çağdayız*.

2 Söz etmeden geçemeyeceğim. Geçen Ekim ayında Brüksel'de yapılan bir toplantıda katılımcılardan birinin "Biliyorsunuz, Sarkozy Türkiye için 'imtiyazlı ortaklık' öneriyor" şeklindeki cümlesine, gayri ihtiyarı olarak verdiğim "Evet, ama bu imtiyazdan hangi tarafın yararlanacağı belli değil" cevabı, tüm katılımcılar tarafından gülümsemelerle onaylanan bir espri oldu.

Şimdi size soruyorum: Bu durum adil ya da normal midir? Yani, son 20-30 yıldır olan bitenler arasında

ÇAĞ ATLATACAK GELİŞMELER

yok muydu? Bir başka deyişle, son 20-25 yıldır yaşadıklarımız *yakın çağ*ı kapatıp başka bir çağı başlatacak önemde mi, değil mi sorusu üzerinde düşünmenizi istiyorum. Aziz Nesin'in bir hikâyesinde "Bir üçgenin iç açıları toplamı 180 derece olmuş, 300 derece olmuş, 5000 derece olmuş ne fark eder; okullarda lüzumsuz şeyler öğretiliyor" diye konuşan öğrenci velisi karakteri gibi "Ne önemi var?" demeyin.³ Bu ilginç ve önemli bir soru bence. Asıl sorun, Sosyal Bilgiler ders kitaplarına yakın çağdan sonra başlayan çağı anlatan bir ünitenin daha eklenip eklenmesi değil tabii ki. Bunun, o dersleri alacak çocuklar dışında kimse için pratik bir önemi olmayabilir. Aşağıda da açıkladığım gibi bu ilk, orta, yeni ve yakın çağ sınıflamasını da yapay ve me-

Ben kendi payıma "Bu kriz kapitalizmin sonunu getirdi mi?" diye sorarlara, "Getirdi belki, ama Allah'tan Çin Halk Cumhuriyeti var" diye cevap veriyorum.

kanik buluyorum zaten (ama pedagojik değildir diyemem). Burada sorduğum soruyu asıl ilginç kılan, içinde yaşadığımız dönemlerin ve tanık olduğumuz olayların tarihsel öneminin büyüklüğünü kavramamızı sağlayacak olması. Mesela son 20-25 yılda yaşadıklarımızın, etkileri açısından, *yeni çağdan yakın çağa* geçişi sağlayan Fransız İhtilali'ne kıyasla ne kadar önemli olduğu sorusu cevaplanması kolay olmayan, ama ilginç bir soru bence. Daha da genel soru, tarihte (ya da en azından ilk ve orta öğretim okullarında okutulan derslerin müfredatında) *yakın çağın* kapanıp başka bir çağa geçilmesini sağlamak için ne büyüklükte bir olay (yahut olaylar dizisi) gerektiği sorusu.

İlköğretim yıllarından hatırlamayanlar için kısaca hatırlatayım: Yazının MÖ 3000'lerde bulunuşundan öncesi taş devri ("Wilmaaa!"), cilalı taş devri, tunç devri falan diye ayrılıyor. Bunlar *tarih-öncesi* devirler. *Tarih* yazının icadı ile başlıyor; dolayısıyla Avrupa tarihini oluşturan *çağlar* da bundan sonrasını kapsıyor. Buna göre MÖ

3 Şimdi adını hatırlayamadığım hikâyedeki söz konusu karakter, konuşmasına "Bu memleket arıcılıkla kalkınır azizim; çocuklara geometri değil, arıcılık öğretin" diye devam eder.

3000'lerde yazının bulunuşundan itibaren başlayıp Roma İmparatorluğu'nun MS 395'te Batı ve Doğu Roma (yani Bizans) olarak kesin ve kalıcı biçimde ikiye ayrılmasına kadar geçen yaklaşık 35 asırlık süre ilk çağ.⁴ Sonra orta çağ geliyor. O da, Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Fatih'in İstanbul'u fethetmesine bağlı olarak) yıkılmasına kadar sürüp, 30 Mayıs 1453 Çarşamba günü saat 00:01 itibarıyla yerini yeni çağa bırakıyor. Yani, 28 Mayıs 1453 gece yarısından sonra takvim 29 Mayıs'a döndüğünde, Ayasofya'da meleklerin cinsiyeti üzerine hararetle bir tartışmanın ardından yorgun argın yatağına giren bir Bizanslı rahip, sabah top sesleri ile uyandığında hala *orta çağda*. Top sesleri kesilip gece yarısından sonra tekrar yatmaya gittiğinde, hop, *yeni çağa* geçilmiş oluyor. Yeni çağ da 336 yıl (1453-1789) sürüyor ama 14 Temmuz 1789 sabahı *yeni çağa* uyanan Parisliler, Bastille düştükten sonra yataklarına gittiklerinde, *yakın çağa* girmiş oluyorlar.

Böyle bakınca, okullarda öğretilen tarihsel şemanın çok mekanik bir geçiş öngördüğü açık. Olsun. Benim burada ilgilendiğim, bir tarih felsefesi tartışması değil. Halen ortalıkta olan kuşaklara, yukarıda biraz karikatürize ederek tarif ettiğim deneyimi yaşatacak *çapta* olaylar (ya da süreçler) olup olmadığı: Tarihin akışını, *yakın çağda* yatağa gidip (yahut senelik izne çıkıp) başka bir çağda uyanmamıza (yahut işe dönmemize) yol açacak kadar değiştirecek etkiye sahip hiç mi bir şey olmuyor? Şimdi ben tarihçilerin (yahut ders kitabı yazarlarının) bizden önce olup biten iki adet dünya savaşını, Bolşevik devrimini, dünyanın iki bloklu hale gelmesini, Soğuk Savaş'ın başlamasını falan yakın çağı bitirecek kadar kayda değer bulmamasına bir şey söylemiyorum. Olabilir. Bizim ortalıkta olmadığımız dönemler için öyle takdir edilmiş deyip geçerim. Ama daha ben ilkokuldayken bile, aya ayak basılmasından sonra

"uzay çağının başladığına dair bazı görüşler" vardı. Hadi aya ayak basılması (1969) dünyayı sanıldığı kadar değiştirmediyelim –ki bu görüşe ben de katılıyorum.⁵ Ama Berlin Duvarı'nın yıkılması, Sovyetler Birliği ve Varşova Pakti'nin çökmesi, Soğuk Savaş'ın bitmesi de mi (1989-1990) çağ değiştirecek olaylar değildi? Kişisel bilgisayarların, internetin, cep telefonlarının icat olması da mı önemsiz? Hadi bunlar tek tek önemsiz, bunların hep birlikte yarattığı küreselleşme de mi yakın çağı uzak eylemedi? Bu sorular rahmetli Sadri Alışık'ın *Ofsayt Osman* filmindeki repliği gibi "Bu da mı gol değil, hâkim bey?" dedirtiyor insana. Gerçekten de

TANIK OLDUĞUMUZ OLAYLARIN TARİHSEL ÖNEMİ

ne kadar büyük acaba? Daha önce de yazdım. Dünyanın bu kadar hızla değiştiği/dönüştüğü bir dönemde, bazı alanlarda neyin gelip geçici, güncel gelişmeler, neyin ise aslında kalıcı, hatta

dünyayı dönüştürücü/çağ atlatıcı olmaya aday yeni eğilimlerin (*trend*), hasbelkader içinde bulunduğumuz günlerde gerçekleşen ilk habercileri olduğunu kestirmek çok güç. Derya içre olup da, deryanın farkında olmayan balık gibiyiz yani.

Ben lafı daha fazla uzatmadan, ilk ve orta öğretim okullarında kullanılması gerektiğini düşündüğüm tarihsel sınıflama konusundaki pozisyonumu açıklayayım. Bana kalırsa *yakın çağ* falan bitmiştir. Dünya *küresel çağdadır* artık. Bu çağın başlangıcı da (tek bir tarih

vermek gerekirse) Tim Berners-Lee'nin Robert Cailliau ile birlikte ilk internet bağlantısını gerçekleştirdiği 25 Aralık 1990 olur derim ben (ki Sovyet Komünist Partisi de bundan birkaç ay sonra feshedilmiştir). Son krizin *küresel çağın* başka bir çağa evrilmesine yol açıp açmayacağını ise göreceğiz.

Hadi aya ayak basılması (1969) dünyayı sanıldığı kadar değiştirmediyelim. Ama Berlin Duvarı'nın yıkılması, Sovyetler Birliği ve Varşova Pakti'nin çökmesi, Soğuk Savaş'ın bitmesi de mi (1989-1990) çağ değiştirecek olaylar değildi? Kişisel bilgisayarların, internetin, cep telefonlarının icat olması da mı önemsiz? Hadi bunlar tek tek önemsiz, bunların hep birlikte yarattığı küreselleşme de mi yakın çağı uzak eylemedi? Bu sorular rahmetli Sadri Alışık'ın *Ofsayt Osman* filmindeki repliği gibi "Bu da mı gol değil, hâkim bey?" dedirtiyor insana.

4 Bazı tarihçilere göre bu çağı bitiren asıl olayın seksen yıl kadar sonra, MS 476'da Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması olduğunu okumuştuk diye hatırlıyorum (ya da rahmetli babam buna benzer bir şey söylemişti). Az önce baktım, Batı Roma da son fiili imparator Romulus Augustulus'un İtalya Kralı Odoacer'in baskısıyla tahttan indirilmesi ile son bulmuş.

5 1960'larda, özellikle 1969'da aya ayak basılmasından sonraki süreçte yaygın olan, teknolojinin çok hızlı ilerleyerek insanlığın 30-35 yıl içinde ayda koloniler oluşturmasına izin verecek düzeye geleceğine dair "(gereksiz) iyimserlik" bir süre sonra kayboldu. Stanley Kubrick'in başyapıtı *2001: A Space Odyssey* ve başrolünü *Görevimiz Tehlike*'den tanıdığımız Martin Landau'nun oynadığı *Uzay 1999* dizisi, bu iyimserlik döneminde çekilen ve 1990'ların sonunda, 2000'lerin başında dünyanın tanınamayacak kadar çok değişeceğini öngören yapımlardı.